

Зміст

1. Come on! Не кажіть мені про сталість сучасних тенденцій!	1
1.1. Вступ: Світ у стані безладу	1
1.1.1. Різні види кризи та відчуття безпорадності	1
1.1.2. Фінансизація: феномен безладу	8
1.1.3. «Порожній світ» проти «повного світу»	11
1.2. «Межі зростання»: чи справді актуальним було послання?	14
1.3. Планетарні межі	17
1.4. Антропоцен	19
1.5. Проблеми клімату	21
1.5.1. Нам потрібен «аварійний план»	22
1.5.2. Як впоратися із надспоживанням?	23
1.5.3. План Маршалла? Чому б і ні?	24
1.5.4. Чи прогавило людство свій шанс на досягнення кліматичних цілей?	25
1.6. Інші очікувані катастрофи	27
1.6.1. Технологічні «сюрпризи» та знайомі загрози	27
1.6.2. Ядерна зброя: забута загроза	31
1.7. Нестале зростання населення та урбанізація	33
1.7.1. Динаміка населення	34
1.7.2. Урбанізація	37
1.8. Нестале сільське господарство та продовольчі системи	39
1.9. Торгівля проти довкілля	43
1.10. Порядок денний 2030: диявол ховається у втіленні	47
1.11. Як щодо підриву? Справа цифрової революції	54
1.11.1. Підривні технології: новий ажіотаж	54
1.11.2. Діджиталізація – гасло сучасності	56
1.11.3. Жахаюча «сингулярність» та «експоненційні технології»	57
1.11.4. Робочі місця	60
1.12. Від «порожнього світу» до «повного»	62
1.12.1. Вплив фізичного зростання	62
1.12.2. Щодо хибності ВВП: ігнорування фізичних впливів	65
1.12.3. І знову щодо хибності ВВП: ставлення до витрат як до вигід	67
Перехідні зауваження між Главами 1 і 2	68
Список літератури	70

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

2. Come on! Не чіпляйтеся за застарілу філософію!	75
2.1. Laudato Si: говорить Папа Римський	75
2.2. Зміни історію – змieniш майбутнє.....	79
2.3. 1991: «Перша глобальна революція»	80
2.4. Капіталізм став самовпевненим.....	81
2.5. Поразка ринкової доктрини	84
2.6. Філософські помилки ринкової доктрини	89
2.6.1. Адам Сміт – пророк, мораліст, просвітник.....	90
2.6.2. Девід Рікардо, мобільність капіталу та порівняльні й абсолютні переваги.....	91
2.6.3. Чарльз Дарвін: місцева конкуренція, а не глобальна торгівля.....	94
2.6.4. Зменшення контрастів	98
2.7. Легковажність та неактуальність філософії редукціонізму	99
2.7.1. Філософія редукціонізму.....	99
2.7.2. Зловживання технологіями.....	105
2.8. Розриви між теорією, освітою та соціальною реальністю.....	106
2.9. Толерантність та довгострокові перспективи.....	108
2.10. Нам може знадобитися «нове Просвітництво»	110
2.10.1. Нове Просвітництво, а не оновлений раціоналізм.....	110
2.10.2. Ін-ян	112
2.10.3. Філософія балансу, а не виключення.....	113
Перехідні зауваження між Главами 2 і 3	116
Список літератури	118
3. Come on! Приєднуйся до нас у надзвичайній подорожі до сталого світу!	121
3.1. Регенеративна економіка	121
3.1.1. Новий наратив.....	121
3.1.2. Природний капіталізм: дуга переходу.....	124
3.1.3. Повна перебудова.....	124
3.1.4. Регенеративне управління	125
3.2. Організація «Альтернативи розвитку»	129
3.3. «Синя економіка».....	136
3.3.1. Основні принципи.....	138
3.3.2. Хімія кави та їстівні гриби	139
3.3.3. Проектування біоресурсів та переробка будяку в Сардинії.....	140
3.3.4. Тривимірна марикультура та рибальство у повітряних бульбашках.....	140
3.4. Децентралізовані джерела енергії.....	141
3.5. Декілька історій успіху у сільському господарстві	148
3.5.1. Загальні напрями політики сталого сільського господарства	148

3.5.2.	Стале сільське господарство у світі, що розвивається ...	150
3.5.3.	Внески розвиненого світу	152
3.6.	Регенеративна урбанізація: екополіси	153
3.6.1.	Екополіс: кругообіг ресурсів	153
3.6.2.	Регенеративні міста	156
3.6.3.	Міста та стихійні лиха	157
3.6.4.	Аделаїда	158
3.6.5.	Копенгаген	159
3.7.	Клімат: деякі хороші новини і нові виклики	160
3.7.1.	Хороші новини	160
3.7.2.	Про історичний борг та підхід до «емісійного бюджету вуглецю»	162
3.7.3.	Ціна вуглецю	164
3.7.4.	Боротьба з глобальним потеплінням в умовах «післявоєнної економіки»	165
3.8.	Циркуляційна економіка вимагає нової економічної логіки	169
3.8.1.	Економіка потребує трансформації	170
3.8.2.	Суспільні вигоди переходу до циркуляційної економіки	172
3.9.	П'ятикратна ефективність ресурсів	174
3.9.1.	Транспорт	174
3.9.2.	Ресурсозберігаючі будинки	177
3.9.3.	Оптимізація споживання води в сільському господарстві	179
3.10.	Здоровий прорив	180
3.10.1.	Тридцять років назустріч інформаційним технологіям	180
3.10.2.	«Позитивний прорив»	181
3.10.3.	А зараз шокуюча пропозиція: податок на біти	183
3.11.	Реформування фінансового сектору	184
3.11.1.	Відокремлення комерційних банківських операцій від інвестиційних	186
3.11.2.	Розв'язання проблеми заборгованості	187
3.11.3.	Контроль над створенням грошей: Чиказький план	188
3.11.4.	Оподаткування торгівлі на фінансових ринках	189
3.11.5.	Посилення прозорості	189
3.11.6.	Незалежні регулятори	189
3.11.7.	Оподаткування багатих та стягнення податків	190
3.11.8.	Приборкання аудиторських фірм «великої четвірки»	191
3.12.	Реформування економічної структури	192
3.12.1.	«Економіка пончика» (Doughnut Economics)	193
3.12.2.	Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>	194

3.12.3. Робимо «зелений» перехід повсякчас прибутковішим ...	197
3.12.4. Економіка спільного блага.....	200
3.13. «Доброякісні» інвестиції.....	203
3.13.1. Від Волл-стріт до благодійності.....	204
3.13.2. Безперервні структурні зміни.....	205
3.13.3. Перетворюючи інвестиції.....	207
3.13.4. Ключове – стати панівною тенденцією.....	208
3.13.5. «Зелені» облигації, краудфандинг та фінансові технології.....	209
3.14. Вимірювання добробуту, а не ВВП.....	212
3.14.1. Нові розробки альтернативних показників.....	212
3.14.2. Відмінність ВВП від Індикатора справжнього прогресу (GPI).....	216
3.14.3. У напрямку до гібридного підходу.....	217
3.15. Громадянське суспільство, соціальний капітал та колективне лідерство.....	219
3.15.1. Суспільна розмова: концепція громадських зборів.....	220
3.15.2. Нарощування соціального капіталу: багатостороння співпраця.....	221
3.15.3. Приклад колективного лідерства: Загальний кодекс кавової спільноти.....	222
3.16. Глобальне управління.....	224
3.16.1. Вступ: система ООН та перспективні ідеї.....	224
3.16.2. Конкретні завдання.....	227
3.16.3. СОНАВ: режим співмешкання національних держав....	229
3.17. Заходи на національному рівні: Китай та Бутан.....	231
3.17.1. Китай та його 13-й п'ятирічний план.....	232
3.17.2. Бутан: індекс валового національного щастя.....	236
3.18. Освіта для сталого розвитку цивілізації.....	237
Список літератури.....	242
Висновок: Запрошуємо читачів приєднатися.....	247
Схвальні відгуки.....	249
Індекс.....	252

1. Come on! Не кажіть мені про сталість сучасних тенденцій!

1.1. Вступ: Світ у стані безладу

Усім нам відомо, що світ перебуває у кризі. Наукою доведено, що майже половину верхніх шарів ґрунту на землі було виснажено протягом останніх 150 років¹, а майже 90% рибних ресурсів виловлюється надміру або ж виловлено повністю². Стабільність клімату у небезпеці (Розділи 1.5 та 3.7); а земля наразі уже вшосте за свою історію проходить період масового вимирання³.

Можливо, найточніший опис екологічного стану наведено в «Імперативі до дії»⁴ (2012 р.), складеному всіма 18 тогочасними лауреатами премії «Блакитна планета», включаючи Гро Халем Брундтланд (Gro Harlem Brundtland), Джеймса Гансена (James Hansen), Еймори Ловінса (Amory Lovins), Джеймса Лавлока (James Lovelock) та Сюзан Соломон (Susan Solomon). Ключовим посланням цього тексту є наступне: «Сьогодні здатність людства діяти значно перевищила здатність розуміти. В результаті цього цивілізація зіткнулася з ідеальним штормом проблем, спричиненим перенаселенням, надмірним споживанням з боку багатих, використанням технологій, які завдають шкоди довкіллю, та безпрецедентною нерівністю». Далі зазначається, що «швидке погіршення біофізичної ситуації майже не визнається світовою спільнотою, інфікованою незбагненною вірою в те, що фізичні економіки можуть зростати вічно».

1.1.1. Різні види кризи та відчуття безпорадності

Криза не є циклічною, натомість вона зростає. І вона не обмежується лише природою навколо нас. Існують також соціальна, політична, культурна та моральна кризи, а окрім цього – криза демократії, ідеологій та загальна криза капіталістичної системи. Із кризою також пов'язане

¹ Arsenault (2014)

² Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (2016)

³ Kolbert (2014)

⁴ Лауреати премії «Блакитна планета» (2012 р.)

поширення бідності в багатьох країнах та втрата роботи значною частиною населення у всьому світі. Мільярди людей перебувають у такому психічному стані, що вже не виказують ані крихти довіри урядам своїх країн⁵.

З огляду на географію, симптоми кризи можна виявити практично скрізь. «Арабська весна» супроводжувалась цілим рядом збройних конфліктів та громадянських війн, серйозними порушеннями прав людини та багатомільйонними потоками біженців. Внутрішня ситуація не краща й в Еритреї, Південному Судані, Сомалі, Ємені чи Гондурасі. Венесуела та Аргентина, які ще нещодавно були одними із найбагатших країн світу, зіткнулися із серйозними економічними викликами, а сусідня Бразилія протягом багатьох років потерпала від економічного спаду та політичних потрясінь. Росія та декілька інших посткомуністичних східноєвропейських країн зараз зайняті боротьбою із цілою низкою економічних та політичних проблем. Японія досі потерпає від десятирічної стагнації та наслідків цунамі 2011 року, а також від викликової стихійним лихом аварії на атомній електростанції. А тимчасовий економічний підйом, що спостерігався у декількох африканських країнах, втратив свою динаміку одразу ж після падіння цін на мінеральні ресурси і частково внаслідок аномальної посухи. Більшість країн Африки, як і інші частини світу, потерпають від загарбування земель, що змушує мільйони людей мігрувати та призводить до пов'язаних з цим проблем із біженцями як в межах їхніх конкретних країн, так і за кордоном⁶.

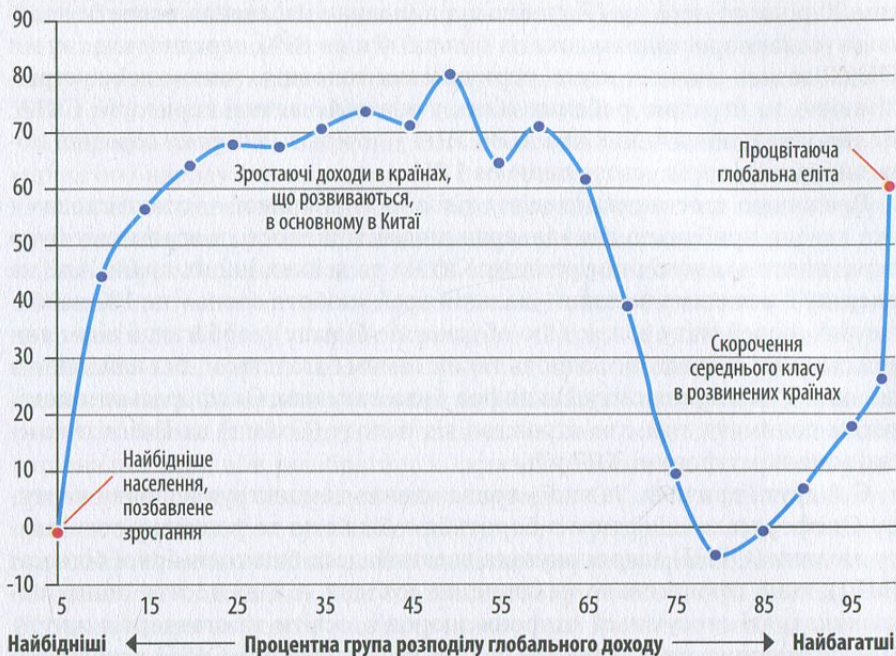
Реакція урядів країн зводиться, у гіршому випадку, до спроб покращити свій політичний імідж на тлі суспільних бід, або ж, у кращому випадку, до ліквідації лише симптомів кризи, а не її причин. Проблема полягає в тому, що політичний клас у всьому світі зазнає потужного тиску з боку інвесторів та могутніх приватних компаній.

Це свідчить про те, що поточна криза також є кризою глобального капіталізму. З 1980-х рр. капіталізм змістив свої пріоритети від просування економічного розвитку країн, регіонів та світу в цілому до максимізації доходів, а пізніше – до збільшення доходів у результаті спекулятивних операцій. Окрім того, капіталізм, який з 1980-х рр. розгортався в межах англосаксонських країн, а з 1990-х – у всьому світі, здебільшого був фінансовим. Ця тенденція була підтримана надмірною дерегуляцією та лібералізацією економіки (див. Розділ 2.4). Термін «акціонерна вартість» з'явився на бізнес-сторінках засобів масової інформації у всьому світі немов нове «слово Боже», як дороговказ для усіх економічних дій. Насправді ж він використовувався для зведення ділової діяльності до отримання короткострокової вигоди, часто нівелюючи значення соціальних та еколо-

⁵ Дослідження «Барометр довіри» компанії Edelman (2017 р.) зазначає, що 53% населення 28 країн вважають правлячі системи в своїх країнах провальними; лише 15% вважають, що системи працюють.

⁶ Liberti (2013). Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Зростання реальних доходів (%)

Джерело: Видання *The American Prospect*, з використанням даних дослідження Бранко Мілановича (Branco Milanovic)

Рис. 1.1. Глобальне зростання доходів за період з 1988 до 2008 рр. для 21 групи доходів від біднішої до найбагатшої. Крива нагадує силует слона, звідси назва – «крива слона» (Джерело: <http://prospect.org/article/worlds-inequality>).

гічних цінностей. Міф про акціонерну вартість було успішно спростовано у нещодавній книзі Лінн Стаут (Lynn Stout)⁷.

Іншою рисою «безладу», якщо вона взагалі з цим пов'язана, є зростання агресивних, здебільшого «правих» рухів в країнах ОЕСР, які виступають проти глобалізації. Ці рухи звикло називають популізмом. Вони виявили себе, в основному, через Брекзит і перемогу Трампа у Сполучених Штатах. Як зазначає Фарід Закарія (Fareed Zakaria): «Трамп – це частина масового популістського підйому, який спостерігається на Заході. ...У більшості (країн) популізм залишається опозиційним рухом, хоч і набирає силу; в інших країнах, наприклад, в Угорщині, це наразі панівна ідеологія»⁸.

Цей феномен правого популізму можна певною мірою пояснити тією частиною «кривої слона», яка за формою нагадує хобот (Рис. 1.1)⁹, що

⁷ Stout (2012).

⁸ Zacharia (2016).

⁹ Branko Milanovic, 2016, <http://branko-milanovic.com/2016/05/15/losers-and-winners-of-globalizationbranko-milanovics-new-book-on-inequality-answers-two-important-questions/>

свідчить про скорочення середнього класу в *розвинених країнах* протягом 20-річного періоду. Поки більше половини населення планети насолоджувалася зростанням доходів більше ніж на 60%, середній клас країн ОЕСР зазнав значних втрат, спричинених головним чином деіндустріалізацією та втратою робочих місць у значній частині територій США, Великобританії та інших країн. В США у період з 1979 року середній показник доходів зріс усього лише на 1,2%.

Вражаюче зростання доходів у лівій частині кривої – «спини слона» – яке вивело приблизно два мільярди людей із бідності, в основному було спричинене економічним успіхом Китаю та деяких інших країн. Але на рисунку є невидима частина – дальній край «хобота слона»: це 1% найбагатших людей світу, а саме (що обурює ще більше) найбагатші вісім людей світу, які сьогодні володіють таким самим багатством, як і найбідніша половина населення світу. Ця цифра була озвучена Оксфордським комітетом допомоги тим, хто страждає від голоду (Oxfam) на Всесвітньому економічному форумі 2017 р¹⁰.

Є й друга причина, за якої «крива слона» демонструє неповну картину. Оксфордська ініціатива з боротьби з бідністю та розвитку потенціалу людини (ОРНІ) запропонувала ввести Індекс багатовимірної бідності (MPI), який сфокусовано не лише на доходах, а й на десяти інших показниках, які стосуються охорони здоров'я, освіти та стандартів життя. Послугуючись цим індексом, у 2016 році ініціатива ОРНІ нарахувала 1,6 млрд людей, які живуть у «багатовимірній бідності» – майже *вдвічі* більше, аніж людей, які за вимірюванням одних лише доходів живуть надзвичайно злиденно¹¹.

По-третє, тлумачення кривої вимагає проведення аналізу кількості осіб в кожній процентній групі. Насправді, вони можуть переміщуватися із однієї групи в іншу. І крива не дозволяє відділити людей з Росії та східноєвропейських країн, які втратили більшість своїх доходів після 1990 року, від людей з Детройту чи середньої Англії, які також опинилися у надскрутному становищі з дуже різних причин¹². Ще один факт, який не можна розгледіти на рисунку: масове переміщення грошових коштів та доходів із секторів виробництва і торгівлі до фінансового сектору¹³. Брюс Бартлетт (Bruce Bartlett), старший політичний радник адміністрацій Рейгана та Буша, зауважує, що така «фінансизація» економіки є при-

¹⁰ <https://www.oxfam.org>. 2017-01-16. Лише вісім людей володіють половиною всіх ресурсів планети. Назва дослідження: "An Economy for the 99 Percent" («Економіка для 99 відсотків»). Дані базуються на довіднику *Credit Suisse Global Wealth Data book*, 2016 р. Також див. Jamaldeen (2016).

¹¹ Оксфордська ініціатива з боротьби з бідністю та розвитку потенціалу людини (2017). Також див. Dugarova and Gülasan (2017).

¹² За більш докладною інформацією звертайтеся до Corlett (2016).

¹³ Greenwood and Scharfstein (2013). Автори зазначають, що в 1980 році працівники фінансового сектору заробляли набагато менше, ніж працівники інших галузей. До 2006 року вони заробили на 70% більше.

чиною нерівності доходів, зниження зарплат та низької продуктивності. Девід Стокман (David Stockman), директор Управління адміністрування та бюджету при адміністрації Рейгана, погоджується з цим, описуючи нашу поточну ситуацію як «корозійну фінансизацію, яка, починаючи із 1970-х рр., перетворила економіку на велетенське казино»¹⁴.

Політики-популісти в країнах ОЕСР вважають себе голосом забутого «простого народу» та справжнього патріотизму, однак, наскільки б іронічним це не здавалося, вони схильні до спротиву та антагонізації стосунків із людьми, які представляють *демократичні* інститути.

Для Європейського Союзу (ЄС) найпотужнішим тригером для виникнення популізму стали мільйони біженців, які потрапили або бажали потрапити до Європи з країн Близького Сходу, Афганістану та Африки. Навіть найщедріші європейські країни досягли своїх індивідуальних припустимих меж прийняття таких мас біженців. Інститути ЄС були надто слабкими (а не надто потужними, як вони зображуються новими націоналістами), аби розібратися з «кризою біженців», що врешті-решт призвело до кризи самовизначення всередині ЄС. ЄС, який колись був прикладом успішного суспільно-політичного гуртування, що забезпечувало мир та економічний розвиток, дещо втратив привабливість свого об'єднавчого потенціалу. Популістські праві рухи або партії критикують ЄС, звинувачуючи його в усіх смертних гріхах. Іронія полягає в тому, що продовження історії успіху вимагало б розширення, а не звуження повноважень ЄС. Довелося б довірити ЄС захист кордонів, створення добре профінансованої спільної системи надання притулку біженцям та розробку відповідної політики для розв'язання кризи біженців і збереження переваг Шенгенської угоди. А для рестабілізації внутрішньої валюти, Європейський Союз, або щонайменше країни єврозони, повинні розробити спільну фінансову політику згідно з пропозицією нового президента Франції Емануеля Макрона. Втім, саме цих заходів найбільше бояться націоналісти-популісти.

ЄС у своїй нинішній формі не позбавлений недоліків. Принципи вільного ринку домінують при розробці управлінської політики ЄС, що призводить до підпорядкування їм інших політик, серед яких, наприклад, політика щодо довкілля. Слід зауважити, що для Великобританії відповідність саме цим принципам була пріоритетною, оскільки країна була схильна розглядати ЄС в основному як простір для взаємної торгівлі. Проте впровадження політики жорсткої економії заблокувало чимало корисних інвестицій та призвело до невинуватих страждань десятків мільйонів європейців. Однак такі недоліки не варто використовувати для того, аби поставити під сумнів загальні цілі ЄС – об'єднання заради миру, верховенства права, захисту прав людини, культурного порозуміння та сталого розвитку.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

¹⁴ Bartlett (2013). Stockman (2013).

Апелюючи до глобальної кризи демократії, Німецький Фонд Бертельсманна опублікував результати емпіричного дослідження на 3000 сторінок щодо прогресу (або його відсутності) розвитку демократії та соціально-орієнтованої ринкової економіки, виміряних за допомогою Індексу трансформації Бертельсманна (ІТБ)¹⁵. У доповіді зазначено, що за останні кілька років спостерігається невпинний спад за такими параметрами, як громадянські права, чесні та вільні вибори, свобода слова і преси, свобода зібрань та розподіл влади. Водночас, кількість країн, в яких авторитарні та здебільшого релігійні догми впливають на прийняття політичних рішень, зросла з 22% до 33%. Вище зазначені результати дослідження було опубліковано іще до нападів на демократію та громадянські права, які відбулися влітку 2016 року в Туреччині та на Філіппінах. Симптоми тиранії сьогодні поширюються навіть у певних країнах з міцними традиціями свободи і демократії¹⁶.

Давайте трохи поговоримо про інший вид кризи. Це навіть не зовсім криза, а радше прикра особливість комунікаційного інструменту, який виявляє себе достатньо продуктивно у решті аспектів. Йдеться про соціальні мережі. Якщо не брати до уваги їхню практичність та користь для щоденних домовленостей, обміну новинами та обґрунтованими позиціями, соціальні мережі також стали інструментом для розпалювання конфліктів та дифамації здебільшого невинних громадян, а також поширення «пост-правдивих» нісенітниць. Значну частину політичної дискусії в соціальних мережах складає політизоване безглуздя, спроможне на самоактуалізацію. Це пояснюється тим, що для розчарованих громадян, об'єднаних спільною думкою¹⁷, ці медіа відіграють роль ехо-камери. У результаті емпіричного дослідження в Китаї було виявлено, що серед усіх емоцій саме злість та обурення набувають вірусних ознак в соціальних мережах, а це означає, що вони поширюються швидше та з більшою силою, аніж інші емоції¹⁸.

Інтернет та соціальні мережі також є інструментами для «ботів» (скорочення від «робот»), здатних викривити чи знищити повідомлення, поширити нісенітницю та завдати чимало шкоди у будь-якій сфері. Існують десятки видів зловмисних ботів (та їх мереж), які збирають адреси електронної пошти, крадуть контент веб-сайтів та використовують це все повторно і без дозволу, аби поширювати віруси і трояни, викуповувати кращі місця на розважальних заходах, збільшувати кількість переглядів відео на YouTube або накручувати трафік з метою вибивання грошей з рекламодавців.

¹⁵ Bertelsmann Stiftung. 2016. (Головний автор: Сабіне Доннер) Politische und soziale Spannungen nehmen weltweit zu. Анотація. Transformations index der Bertelsmann Stiftung. Gütersloh.

¹⁶ Snyder (2017).

¹⁷ Quattrocio et al. (2016).

¹⁸ Fan et al. (2014).